

TA'LIMDA XALQAROLASHUV VA GLOBALLASHUV TUSHUNCHALARINING MOHIYATI VA O'ZARO MUNOSABATI

**Matchanova Nargiza To'liqinovna – Ma'mun universiteti
“Psixologiya va tibbiyot” kafedrasi o'qituvchisi**

Iqtisodiyot sohasidagi global integratsiya jarayonlari nafaqat jahon ilm-fani va ta'limining rivojlanishiga, balki mamlakatlarning siyosiy va madaniy munosabatlarining takomillashishiga ham hissa qo'shadi. Bunday integratsiya tufayli bir tomondan, fan, madaniyat, axborot texnologiyalarini rivojlantirish va boshqa sohalarida o'zaro manfaatli hamkorlik qilish imkoniyati yuzaga keladi. Boshqa tomondan, rivojlanayotgan mamlakatlarning taraqqiy etgan davlatlarga qaramligi ortib bormoqda. Bunday vaziyat ilg'or mamlakatlarning jadal rivojlanishini nazarda tutadi, rivojlanayotgan davlatlarning vazifasi esa ilg'or mamlakatlar ortidan doimiy ravishda “quvib boorish”dan iborat bo'lib qolmoqda. Bunday muammo, ayniqsa, madaniy merosni saqlash va avloddan-avlodga yetkazish, mamlakatlarning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash zaruriyati tug'ilganda yanada keskinlashadi. Bu jarayonda ta'lim tizimi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim inson ijtimoiy hayotining eng muhim sohalaridan biridir. U jamiyatning intellektual, ma'naviy va madaniy zaxirasini shakllantirish uchun javobgardir. Zamonaviy, ayniqsa, xalqaro muammolar oliy ta'limda yangi rivojlanish tendensiyalarining paydo bo'lishini taqozo etmoqda. Ulardan eng muhimi globallashuv va baynalmilallashuv jarayonlari hisoblanadi.

Ko'pchilik tadqiqotchilar bu tushunchalarni bir-birining o'rnini bosa oladigan tushunchalar deb hisoblaydilar:

Rus olimi L.Y.Grinin “Globallashuv - bu mintaqalar va umuman dunyoning integratsiyalanishuvi va yaqinlashuvining natijasidir” [3] - deb hisoblaydi. Yana bir rossiyalik olim Karen Momdjyan “Globallashuv - bu faoliyat emas, bu bizni o'ziga faqat subyekt sifatida, shuningdek, obyekt sifatida bog'lab qo'ygan jarayondir. Globallashuv — bu insonlar qiladigan, bu insonlarda sodir bo'ladigan, ularda sodir etiladigan jarayon” [1], — degan fikrni ilgari suradi.

D.Nayt globallashuvni “iqtisodiyot, bilim, texnologiyalarning davlat chegarasidan tashqariga chiqishi” deb tushunadi va uning ta'siri tarixiy rivojlanish xususiyatlariga mutanosib ekanligini, ya'ni mamlakatga qarab farq qilishini ta'kidlaydi [9].

Qozoq olimi A.N.Nisanbayevning fikricha, “Globallashuv jahon hamjamiyati taraqqiyotidagi yetakchi tendensiyalardan biri bo'lib, u nafaqat iqtisodiy va siyosiy

jarayonlarga, shuningdek, madaniy tamaddunlar (sivilizatsiyalar) sohasi munosabatlariga ham ta'sir o'tkazadi" [8].

Bir qancha olimlar esa globallasuv va xalqarolashtirishni bir biriga qarama-qarshi tushuncha sifatida e'tirof etishadi:

S. Marjinson va G. Roadsning fikriga ko'ra, xalqarolashtirish global miqyosda ijtimoiy rivojlanishning faqat ikkita jihatiga ta'sir qiladi, globallasuv esa ko'plab mamlakatlarga tarqalib, mahalliy, milliy va global chegaralarni birlashtirish jarayoni hisoblanadi [7]. J. Naytning fikriga ko'ra, oliy ta'limda internatsionalizatsiya o'ziga xosligini saqlab qolgan holda globallasuv jarayonlariga refleksiya qilishning o'ziga xos usuli hisoblanadi [5].

"Oliy ta'limni xalqarolashtirish" atamasining paydo bo'lishi o'tgan asrning 90-yillarida "xalqaro ta'lim" atamasining o'rnini egallagan davr bilan bog'liq. Chet elda ta'lim olish, xalqaro almashinuvlar, talabalar va o'qituvchilarning harakatchanligi, xorijiy talabalarni o'qitish va boshqalar - bularning barchasi xalqaro ta'limning ajralmas qismi bo'lib, keyinchalik internatsionalizatsiyaning asosini tashkil etdi.

Oliy ta'limda xalqaro komponent har doim bo'lgan. Talabalar va o'qituvchilarning mobilligi internatsionalizatsiya jarayonlaridan biri sifatida o'rta asrlardayoq, universitetlarda lotin tilini hamma joyda o'qitish tinglovchilarga bir ta'lim muassasasidan ikkinchisiga ko'chib o'tishga yordam bergan davrda amalda bo'lgan.

Universitet ta'limining xalqarolashuvining keyingi bosqichi XVIII-XX asrlar oralig'idagi davrni o'z ichiga oladi. Mustamlakalarga ega bo'lgan mamlakatlar o'z mamlakati madaniyatini shu hududlarning tub aholisi orasida yoyishga intilib, qo'lga kiritilgan yerlarda universitetlar tashkil etganlar. Ikkinchi jahon urushidan keyin internatsionallasuv jarayoni yanada xilma-xil tus oldi. Bu davr G'arb va Sharqning qarama-qarshiligi bilan ajralib turdi va har bir alohida mamlakat o'z manfaatlarini doirasida o'z ta'sirini kuchaytirishga harakat qildi.

XX asr oxiri - XXI asr boshlarida internatsionallasuvning rivojlanishi globallasuv bilan belgilanadi.

Bugungi kunda baynalmilallasuv hodisasining ko'plab ta'riflari mavjud. Ko'plab tadqiqotchilar ushbu tushunchani jarayonning ko'p komponentlilik va kutilayotgan natijadan kelib chiqqan holda talqin qilishadi.

P.G.Altbax va J.Naytlarning fikriga ko'ra, "bayanalmilallasuv - bu muqarrar jarayon, global iqtisodiyotning, yuqori malakali mutaxassislar uchun o'sib borayotgan mehnat bozorining, internetga asoslangan intellektual muloqot tizimining majburiy yo'ldosh elementi" [2].

U. Tayxler bu atamani “hamkorlikni rivojlantirish, raqobatbardoshlikni oshirish, tadqiqotlar, tadbirkorlik va ta’lim uchun bilimlar bazasini chuqurlashtirish va kengaytirishga e’tibor qaratish zarurati” deb ataydi [11].

M.Xarari internatsionalizatsiyani “o‘quv dasturlari mazmunida xalqaro komponentning mavjudligi, akademik va talabalar mobilligi, o‘zaro tushunish va o‘zaro yordamga asoslangan hamkorlik dasturlari” bilan bog‘laydi [4].

S.F.Sutirin bu hodisani “davlat ta’limining milliy chegaralardan tashqariga o‘tish jarayoni” deb tushunadi [10].

J. Nayt xalqarolashtirishni “oliy ta’lim maqsadlari, funksiyalari va jarayonlariga xalqaro, madaniyatlararo va global o‘lchovlarni kiritish jarayoni” [6] deb ta’riflaydi.

Oliy ta’limni internatsionallashtirish faqat milliy ta’lim tizimi mavjud bo‘lgandagina amalga oshirilishi mumkin, uning doirasida milliy xususiyatlarga tayangan holda ta’lim dasturlarini ishlab chiqish va ulardan foydalanish amalga oshiriladi. Aynan ushbu dasturlar xorijiy talabalar uchun jozibador hisoblanadi, chunki ular alohida mamlakat ta’lim tizimining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘zida mujassamlashtiradi.

Globalashuv esa bu tizimning o‘ziga xos tarzda demontaj qilinishini taqozo etadi. Oliy ta’lim muassasalari o‘z ishini tashkil etishda amalga oshirayotgan barcha o‘zgarishlar globalashuv tendensiyalari bilan bog‘liq. Davlat ta’lim tizimi doirasida faoliyat yuritayotgan oliy ta’lim muassasalari ushbu jarayonlarga faol javob sifatida xalqaro hamkorlik amaliyotini kengaytirishi lozim. Globalashuv va texnologiyalarning rivojlanishi ishlab chiqaruvchilar, ular tomonidan ishlab chiqariladigan mahsulotlar, universitetlar va boshqa oliy ta’lim muassasalari, shuningdek, ular taklif qiladigan o‘quv dasturlarini xalqarolashtirishni nazarda tutuvchi umumbashariy bilimlar iqtisodiyotini yaratadi.

Yuqoridagi ta’rif va fikr-mulohazalarni tahlil qilib, biz xalqarolashtirish deganda milliy oliy ta’lim tizimini xalqaro kontekstda saqlash va rivojlantirishni nazarda tutsa, globalashuv deganda milliy ta’lim tizimini butunlay yo‘q qilish va milliy chegaralarsiz dunyo tartibiga qo‘shib olishni nazarda tutadi, degan xulosaga keldik.

Biroq, globalashuvning ta’lim sohasiga tarqalish tendensiyasi muqarrar, chunki, mohiyatan olganda, ishlab chiqarish, texnologiyalar va boshqalarning tez sur’atlar bilan rivojlanishi tufayli har kuni olingan bilimlarning o‘ziga xos eskirishi sodir bo‘ladi. Oliy ta’lim tizimini xalqarolashtirish - bu ta’lim muassasalarining bunday tendensiyalarga o‘ziga xos reaksiyasidir. Globalashuv jarayonlari rivojlanishi bilan mamlakatlarning iqtisodiy tizimlari tobora bir-biriga bog‘liq bo‘lib

bormoqda. Ta'lim tizimining natijadorligi va mahsuldorligi davlat iqtisodiyotining jahon miqyosidagi rolini oldindan belgilab beradi, xalqarolashtirish global iqtisodiy jarayonlarga bog'liq holda uni yangi bosqichga olib chiqishga qodir, shuning uchun ta'limni takomillashtirishning asosiy jarayonlari sifatida ta'limning xalqarolashuvi va globallashtirishini hisobga olgan holda ta'lim dasturlari va standartlarini maqsadlarini o'zgartirish, qayta yo'naltirish juda zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ашкероv А. Сумерки глобализации: Настольная книга антиглобалиста. М.: ООО "АСТ", 2004. – С. 48.
2. Altbach P., Knite J. The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities // Journals of Studies in International Education. 2006. Vol. 11, iss. 3-4. P. 290–305. <https://doi.org/10.1177/1028315307303542>.
3. Гринин Л.Е. Глобализация и национальный суверенитет // История и суверенитет, 2005. – №1. – С. 6-31.
4. Harari M. Internationalizing Education. California, 1972. 157 p.
5. Knight J. Updating Definition of Internationalization // International Higher Education. 2003. № 33. P. 1–3. <https://doi.org/10.6017/ihe.2003.33.7391>
6. Knight J. Internationalization Remodeled: Definition, Approaches, and Rationales // Journal of Studies in International Education. 2004. Vol. 8, Iss. 1. P. 5–31. <https://doi.org/10.1177/1028315303260832>.
7. Marginson S., Rhoades G. Beyond National States, Markets and Systems of Higher Education: A Glonacal Agency Heuristic // Higher Education. 2002. Vol. 43. P. 281–309.
8. Нысанбаев А.Н. Гуманистические основы межконфессионального диалога и философия взаимопонимания // Глобализация и диалог конфессий в странах Центральной Азии: материалы международной научно-практической конференции. – Алматы, 2002. – С. 13-25. 6
9. Quality and Internationalisation in Higher Education. P., 1999. 272 p.
10. Сутырин С.Ф. Интернационализация высшего образования России: проблемы и перспективы // Мировая экономика на пороге нового тысячелетия: материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 20-летию кафедры международных экономических отношений и 45-летию кафедры экономики современного капитализма. СПб., 2003. С. 107–114.
11. Teichler U. The Changing Debate on Internationalization of Higher Education // Higher Education. 2004. Vol. 48, iss. 1. P. 5–26. <https://doi.org/10.1023/b:high.0000033771.69078.41>.